

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Dobřív (Bez. Rokycany), sog. Indikationnkizze der Mappe des Stablen Katasters (1838); Ausschnitt mit eingezeichnetem Bauernhof Nr.-Konskr. 5 (nach https://cuzk.cz/geoportal/archivale/stabilni_katastr).

Abb. 2: Dobřív, Bauernhof Nr.-Konskr. 5, der Wohnbau von Westen aus dem Dorfplatz zu aufgenommen, gegen 1920 (Privatsammlung des Besitzers H. Jiří Poncar).

Abb. 3: Dobřív Nr.-Konskr. 5, historische Plandokumentation Nástin na předělání černé kuchyně pro Pana Frant. Reindla v Dobřívě č.5 (Entwurf zum Umbau der Rauchküche für den Herrn Fr. Reindl in Dobřív Nr. 5), vom Maurermeister Karel Tomášek 1906 erarbeitet (Privatsammlung Jiří Poncar).

Abb. 4: Dobřív Nr.-Konskr. 5, Wohngebäude, Westansicht vom Dorfplatz zu (Foto K. Foud, 2022).

Abb. 5: Dobřív Nr.-Konskr. 5, Wohngebäude, profilierte Beischlagsäule (Foto K. Foud, 2011).

Abb. 6: Dobřív Nr.-Konskr. 5, Wohngebäude, Eingangstür in den Hausflur, Außen- und Innenansicht (Foto S. Plešmíd, 2019).

Abb. 7: Dobřív Nr.-Konskr. 5, Wohngebäude, Durchgang zwischen der Vordestube und dem Nebenraum, Rahmentür mit Beschlag vom Barocktyp und den an der Unterseite abgesägten Flügeln (Foto S. Plešmíd, 2019).

Abb. 8: Dobřív Nr.-Konskr. 5, Wohngebäude, Durchgang vom Hausflur zu den Dachraumstiegen, Detail vom nicht abgedeckten Verschlussmechanismus (Foto S. Plešmíd, 2019).

Abb. 9: Dobřív Nr.-Konskr. 5, Wohngebäude, Tür vom Hausflur in die Hinterstube, Vorderseite (Foto S. Plešmíd, 2019).

Abb. 10: Dobřív Nr.-Konskr. 5, Wohngebäude: a – Tür vom Hausflur in die Hinterstube, Türbanddetail mit Rankenmotiv und angeschmiedeten Zierenden, durch Rillen und Formung geziert; b – Leistentürchen der Ablegenische im Flur, Detail vom äußeren s-förmigen Band mit Ornamenten und Randformen; c – Leistentürchen der Ablegenische im Flur, Detail des zierlich geformten Schlüssellochdeckels (Foto S. Plešmíd, 2019).

Abb. 11: Dobřív Nr.-Konskr. 5, Wohngebäude, Tür zwischen der Küche und dem Flur, Rückseite der aus dem Umbau vom Anfang des 20. Jahrhunderts stammenden Ausfüllung (Foto S. Plešmíd 2019).

Abb. 12: Dobřív Nr.-Konskr. 5, Wohngebäude, südöstliche Giebelfront, das äußere Sechsscheibenfenster in der nördlichen Achse (Foto S. Plešmíd, 2019).

Abb. 13: Dobřív Nr.-Konskr. 5, Wohngebäude, Funde vom älteren Eckbandverschlag und der zweiteiligen Angel, wohl aus den ursprünglichen inneren Fensterausfüllungen stammend (Foto S. Plešmíd, 2019).

Abb. 14: Dobřív Nr.-Konskr. 5, Südansicht vom Wohngebäude, dem Speicher und der Scheune (Foto S. Plešmíd, 2019).

Abb. 15: Dobřív Nr.-Konskr. 16, Blockwerkscheune aus den 1780er Jahren an der Hof Südseite, Ansicht von Südosten (Foto S. Plešmíd, 2013).

Abb. 16: Dobřív Nr.-Konskr. 16, Blockwerkscheune, Zustand nach dem Dacheinsturz und der Dachstuhldestruktion. Blick gegen Nordosten aus der westlichen Banse über die Tenne zur östlichen Banse (Foto K. Foud, 2018).

Abb. 17: Kařezek (Bez. Rokycany), sog. Pflichtabdruck der Mappe des Stablen Katasters (1838), Ausschnitt mit Bauernhof Nr.-Konskr. 10, heute 48 (nach https://cuzk.cz/geoportal/archivale/stabilni_katastr).

Abb. 18: Kařezek Nr.-Konskr. 48, Blick vom Dorfplatz zu (Foto S. Plešmíd, 2019).

Abb. 19: Kařezek Nr.-Konskr. 48, Stübchen, Inneres (Foto S. Plešmíd, 2022).

Abb. 20: Kařezek Nr.-Konskr. 48, Hinterstube, Sturzbodendecke (Foto S. Plešmíd, 2022).

Abb. 21: Kařezek Nr.-Konskr. 48, Grundriss 1:50 (Aufnahme und Zeichnung S. Plešmíd 2022).

(Übersetzung J. Noll)

LIDOVĚ KLASICISTNÍ PRVKY V SEVEROVÝCHODNÍCH ČECHÁCH – VES KŘIVICE

JAN TLUČHOŘ – JIŘÍ SLAVÍK

Folk and Classicist Elements in Northeastern Bohemia – Křivice Village

The folk and classicist façade decorations represent remarkable, yet rather scarcely documented, elements of vernacular structures of stone that are in danger in East Bohemia. Knowledge about them has not advanced much since the beginning of the second half of the 20th century. Therefore, aerial research of Křivice Village (district Rychnov nad Kněžnou) was elaborated in 2018 as part of the research task of the National Heritage Institute that is underway – DRKVO: Research of Intangible Monuments in the Czech Republic. Current Methodology Issues of Research and Documentation, Endangered Types of Monuments and Selected Examples, approved by the Ministry of Culture of the Czech Republic in 2017. The choice of the locality was intentional, as it is a highly valuable site, from the urban and preservationist aspects, with a rather high number of cultural monuments and other prime-quality buildings with a potential of being included in the conservation area. Up to now, no building history research has been conducted to summarise historical findings about the locality and evaluate the buildings and housing development. As part of the examination, basic research of archival sources and literature was conducted as well as terrain research of the individual buildings in the village.

Keywords: village – fires – stone housing – façade decoration – master mason Černý – fired roofing material

Lidově klasicistní výzdoby průčelí jsou ve východních Čechách pozoruhodným, přitom však ohroženým a nepříliš dokumentovaným prvkem zděných vesnických staveb. Jejich poznávání od počátku 2. poloviny 20. století příliš nepokročilo. Proto byl v rámci probíhajícího výzkumného úkolu NPÚ DKRVO: Výzkum nemovitých památek v ČR. Aktuální metodické otázky průzkumu a dokumentace, ohrožené druhy památek a jejich vybrané exempláře, schváleného Ministerstvem kultury České republiky v letech 2017 a 2018 zpracován plošný průzkum vesnice Křivice. Lokalita byla vybrána záměrně, jedná se o urbanisticky a památkově velmi hodnotné sídlo s poměrně velkým počtem kulturních památek a dalších kvalitních staveb s potenciálem památkové zóny, které doposud postrádalo průzkum zástavby, který by shrnul historické poznatky o lokalitě a zhodnotil objekty i zástavbu ze stavebně historického hlediska. V rámci průzkumu byla provedena základní rešerše archivních pramenů a literatury a terénní průzkum jednotlivých objektů ve vesnici.

Klíčová slova: vesnice – požáry – zděná výstavba – výzdoba průčelí – zednický mistr Černý – pálená krytina

<https://doi.org/10.56112/pp.2022.2.06>

ÚVOD

Křivice (273 m n. m.) se nachází v Královéhradeckém kraji asi 5 km severovýchodně od města Týniště nad Orlicí v okrese Rychnov nad Kněžnou. Leží v lesnatém podhůří Orlických hor s vysokými krajinnými a přírodními hodnotami. Členité podhůří Orlických hor zde přechází do

mírnějšího kopcovitého a posléze rovinatého georeliéfu. Krajinářsky hodnotná a podmanivá podhorská krajina je zvrázněna plochami lesů obklopujících ves ze všech stran. Sídlo se geomorfologicky nachází v Týništské kotlině, která náleží do celku Orlické tabule a podcelku Třebechovické tabule. Ze severovýchodní strany je ves lemována terénní vlnou Opočenského hřbetu s nejvyšším vrchem v okolí Křivinou u Vyhnanic (448 m n. m.).

Vesnice byla pravděpodobně založena ve 13. století. Jedná se o návesní typ zemědělského sídla s přízemními zděnými klasicistními usedlostmi a domy z třetí čtvrtiny 19. století. Pouze jeden dům je zčásti roubený.¹⁾ Nachází se zde celkem 87 domů, bývalá škola a hostinec. Nejvýznamnější památkou je renesanční, později barokně upravený kostel sv. Vavřince s přilehlým hřbitovem.²⁾

STRUČNÁ HISTORIE SÍDLA

Vesnice pravděpodobně vznikla v období vrcholné kolonizace v průběhu 13. století po vymýcení části lesa zvaného *Křivina* v souvislosti s osídlováním nových zemědělsky využitelných ploch na vykloučených (vykácených) a vypálených lesích. To připomínají místní názvy „Klučoviny“ a „Vejpalcí“. První nepřímá písemná zmínka o existenci Křivic se vztahuje k roku 1396, kdy se k 18. listopadu stal plebánem (farářem) v Úpici Šimon z Křivic.³⁾ Další písemná zpráva již přímo uvádí sídlo Křivice, jehož majitel Půta z Častolovic v roce 1399 založil oltář Božího Těla a sv. Jiří v kostele v Častolovicích s platem 8 kop grošů. Věnování je současně nejstarším seznamem křivických osedlých s částkami platu připadajícími na každého z nich, ke čtrnácti poplatníkům se připojuje jako samostatný objekt krčma.⁴⁾ V tomto období měly Křivice společnou vrchnost s Týništěm nad Orlicí, později se jejich vlastníci střídali. Místní kostel byl zřejmě trvale filiálním, protože v písemných pramenech středověkého stáří se samostatně neobjevuje, v novověku byl spravován z fary v Přepychách. V průběhu 15. století přešla držba Křivic do rukou majitelů boležoštského zboží. Do roku 1495 jej držel Matěj Hložek ze Žampachu na Bolehošti, jeho synové Jan a Mikuláš pak prodali boležoštský statek Tristamovi Dačickému z Barchova. Od roku 1549 byly Křivice trvale spojeny s Opočnem bohatého rodu Trčků z Lípy. V letech 1601–1605 drželi usedlost s dnešním čp. 36 šlechtici – bratři Jan a Petr Strakové z Nedabylic na Šonové a Lhotě.⁵⁾ Po chebské vraždě Albrechta z Valdštejna a jeho nejbližších spolupracovníků byl v roce 1634 Trčkům jejich ohromný majetek zkonfiskován. Od roku 1635 náleželo opočenské panství rodu Colloredo, pozdějším Colloredo-Mansfeldům. V letech 1850–1949 Křivice náležely do politického okresu Nové Město nad Metují a soudního okresu Opočno.

Náboženství hrálo v životě Křivic velkou úlohu. Křivičtí zůstali i po třicetileté válce v skrytu věrni náboženství husitských předků a po vydání tolerančního patentu se jich velká část přihlásila k evangelickému vyznání. Za západním okrajem obce při silnici směrem na Opočno si evangelíci založili vlastní hřbitov.

V průběhu 18. století vznikla v Křivicích škola, děti vyučoval po chalupách některý z místních sousedů. Když roku 1828 nastoupil zkušený učitel (František Hraský),

začalo se vyučovat v kovárně, která stála v místě dnešní školy v zastavěné západní části návsi. Neutěšený stav školní budovy vedl k jejímu uzavření ve 3. čtvrtině 19. století, žáci pak museli docházet do Přepych. V roce 1877 byla na náklady obce vystavěna nová jednotřídní škola, ve které se vyučovalo do roku 1974.⁶⁾

Obec často sužovaly požáry. Celá ves kromě kostela vyhořela v roce 1739.⁷⁾ Dne 3. února roku 1833 hořelo v hostinci. Popelom lehla střecha hospody, stáje pro krávy a koně a velké množství obilí, lnu a jiných věcí k jídlu. Oheň vznikl zřejmě z nedbalosti služky. Zdrucující série ničivých požárů přišla však v 60. a 70. letech 19. století, kdy Křivice postupně téměř celé vyhořely a stávající dřevěnou zástavbu nahradily jednodušší zděné objekty s klasicizující úpravou průčelí.

První požár vypukl v pondělí 20. dubna roku 1863. Dle školní kroniky oheň vyšel v půl osmé ráno ze stáje Jana Zvoníčka, sedláka v čp. 1. *a to nepochybně z neopatrnosti při kouření tabáku v této stáji, a to domácího vyměňníka čili otce téhož hospodáře Jiřího Zvoníčka.* Vyhořelo celkem 12 obytných stavení, čp. 1–5 a 45–51. *Oheň byl prudký a strašlivý, neboť v jedné hodině bylo všech 12 příbytků v jednom plameni, a shořelo všecko až do podvaly, poněvadž s toho všecky příbytky byly ze dřeva staveny, toliko Janu Zvoníčkově čis. 1 ostalo domovní a výměnická chaloupka mimo krytu, protože byli z kamene dělané a sklenuté – pak Václavu Zvoníčkově č. 45 ostala též od kamene zděná stodola, mimo těchto jest všecko v popel obráceno. A bylo to obzvláštní ochrana Boží, že i kostel neshořel, ačkoli již moc nezcházel, neboť oheň byl sotva 20 kroků od něho jen vzdálen, a již šindel na střeše začal horkem červenati a však mocí Boží obrátil se vítr v jinou stranu, a tak chrám Páně jest zachráněn.*⁸⁾ *Ku pomoci a k hašení ohně jakž se obyčejně stává – nepřišel skoro žádný ani domácí ani přespolní lid, a to z té příčiny, poněvadž ten den byla tak velká a hustá mlha, že několik set kroků žádného kouře a ohně docela viděti nebylo ano i domácí hospodářové, byuše na svém poněkud vzdálenějším poli, ničeho nezpозorovali, až teprv znamením zvonu čili tak zvaným šturmováním se dozvěděli, že v místě v Křivicích jest oheň. Neštěstí, které občané tímto pádem potkalo, jest velké, a to z té příčiny: anto žádný zvlášť oněch menších proti ohni pojištění nebyli, toliko tři zámožnější: Jan Zvoníček č. 1, Josef Zemánek č. 4 a Václav Zvoníček č. 45 sedláci peněžitou pojištěnou náhradu obdrželi, avšak méně, hned druhý den na to sebrala obec Křivická okolo sta korců obilí, mimo mouky, vaření zemčat a pohořelí byli dle potřeby takto podělení. Avšak i sousedi a i vzdálenější obce přispěli ubohým lidem hojnými almužnami totiž obilím, slámou, dřívím a penězi. Znamenitou pomoc ale obdrželi vyjednáváním Ladislava Roztočila c. k. okresního přednosty v Opočně anto jeho přičiněním 100 měr obilí a 150 zl. z obilního okresního statku se opět oným pohořelým podarovalo a pak i z jiných obcí a to nejvíce obilí jak se praví více než 300 kor. mimo peněz a slámy a vaření na almužnách se bylo sešlo.*⁹⁾

Po třech letech v pondělí 23. dubna roku 1866 v půl osmé ráno zachvátil Křivice druhý požár. Podle školní kroniky *zničil 18 příbytků s hospodářskými a domovními staveními. Oheň vyšel od Jiřího Samka z čísla 12. Taktéž z neopatrnosti a paměti hodné bylo toto: že 18 příbytků najednou vyhořelo, kdežto jeden každý, kdo mohl vynesl*

své věci ven, aby jich před ohněm zachránil a když bylo po ohni tedy až odpoledne zanášel každý své vynesené věci zase zpět do domu: a ještě nebyly tyto urovnané: a opět vyšel oheň z jedné chalupy, a mimo ní ještě 4 přibytky lidské (chalupy nazvané) oheň zničil, kdežto celkem 23 přibytky popelem lehly. Jest sice pravda, že z okolních sousedských vesnic přicházely almužny: ale skrovnější takže každý jednotlivec anebo pohořelý o mnoho méně almužny obdržel než prvnější pohořelí.¹⁰⁾ Dle farní kroniky k požáru došlo již 21. dubna 1866 a sice v řadě obytných domů proti Týništi nad Orlicí kořistí plamenů se stalo 23 chalup a 6 stodol, tak zvaný velký hostinec rovněž.¹¹⁾

V roce 1869, tedy opět po třech letech, v Křivicích znovu hořelo. Tentokrát to bylo v listopadu, školní kronika uvádí večer na den sv. Kateřiny 25. listopadu,¹²⁾ farní kronika 21. listopadu.¹³⁾ Požár vznikl v řadě domů k evangelickému hřbitovu. Údaje z kronik se liší i co do počtu vyhořelých domů. Dle školní kroniky...vyšel oheň od Václava Raška číslo 38 v Křivicích, a shořelo 9 přibytků s nimi též 2 výměnické chaloupky, čítaje k nim též oním 9 přibytkům, domovní i hospodářské stavení. Škoda byla veliká, poněvadž z většího díla samé rolnické stavení (statky) shořely. Oheň však byl prudký a málo kdo co mohl vyneseti. Též tak málo na almužnách pohořelí dostali.¹⁴⁾

Poslední, čtvrtý, oheň v Křivicích vypukl v pondělí o jedné hodině po poledni dne 20. července 1874 ... uvedl 5 čísel v popel. Vyhořeli totiž číslo 61 Matěj Baše, číslo 62 Václav Kouba, číslo 59 Josef Křištof, číslo 7 Josef Baše a číslo 8 Josef Potoček. Všechny byli proti ohni pojištěni a jen něco málo jeden každý almužny obdržel. Čtyřletý chlapec Josefa Baše se šíškami zapálil, anto z jeho přibytku (chalupy) oheň vyšel. Za tentýž čas již celá obec čili osada vyhořela, jen 8 čísel a škola s kovárnou spojená zůstala státi, ostatně všecko je univeč uvedeno a od ohně ztráveno.¹⁵⁾

Během požárů a po nich byly dosud dřevěné Křivice téměř kompletně nově vystavěny zděnými klasicistně pojatými usedlostmi. O zděné klasicistní obnově Křivic v souvislosti s ničivými požáry v 60. a 70. letech 19. stol. se zmiňuje i Václav Mencl ve svém monumentálním díle.¹⁶⁾ S odkazem na Ladislava Štěpánka uvádí jméno mistra Černého z Opočna, jenž v 60. letech 19. stol. pracoval v Podorlicku a po požáru přestavoval Křivice. Těžiště prací stavitele Černého leželo v obcích jižně a jihovýchodně od Opočna, především v Přepychách, Čánce, Ledcích, Polánkách nad Dědinou a v Křivicích apod.¹⁷⁾

ROZBOR SÍDLA

Vesnici lze jednoznačně zařadit mezi návěsní typ sídla. Základním prvkem je vyměřená návěs – vnitřní prostranství, okolo něhož jsou uspořádány jednotlivé usedlosti. Plužina je podle map stabilního katastru traťová. Návěs měla nejspíše tvar trojúhelníka, jehož vrcholy tvoří komunikace směřující na jihu do Týniště, na severozápadě přes Bolehoš do Opočna a na severovýchodě k Ličnu a Rychnovu nad Kněžnou s odbočkou na Rašovice.

K východnímu okraji návěsi přiléhá areál kostela s ohrazeným hřbitovem a márnici. Přední statky leží u návěsi, kolmo k ní se přimykají hlavní objekty se štítovými průčelími, a s volněji organizovanými hospodářskými budovami tvoří uzavřené dvory. Vzrůstající počet obyva-

tel v průběhu novověku s sebou přinesl dělení velkých gruntů na půllány a čtvrtlány, zastavování návěsi a především rozšiřování zástavby podél komunikací, zejména při cestě k Týništi nad Orlicí, kde v roce 1840 stálo již 20 menších usedlostí.

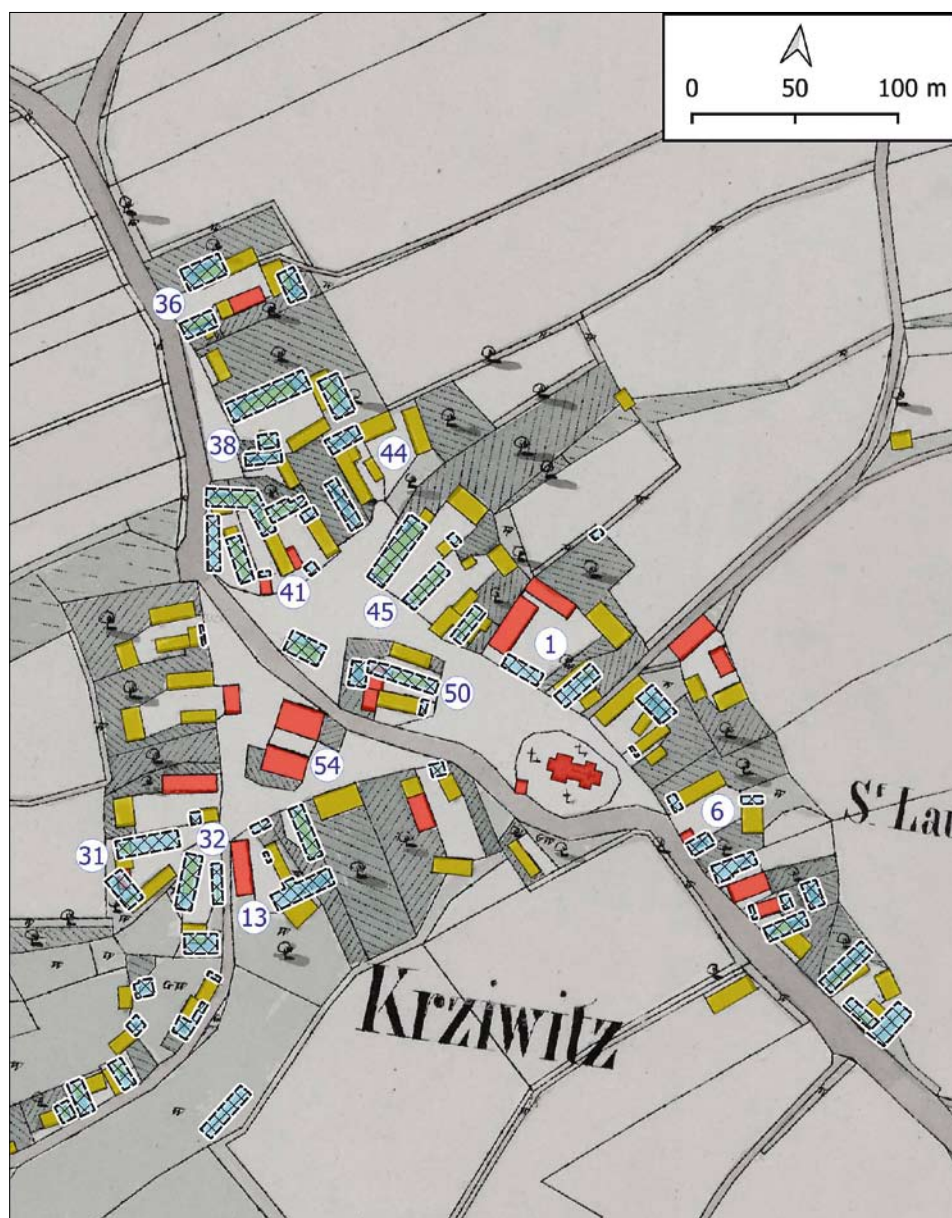
URBANISTICKÝ A STAVEBNÍ VÝVOJ SÍDLA

Vesnice byla založena pravděpodobně ve 13. století, jednotné vyměření s trojúhelnou návěsi obestavěnou rolnickými usedlostmi se štítově orientovanými domy však může pocházet z mladšího přeměření. Návěs je tak nejstarší památkou sídla vrcholně středověkého stáří. Dle pozemkových knih opočenského panství, zachovaných od roku 1587, lze rekonstruovat původní podobu sídla a jeho následný urbanistický vývoj. Každá strana návěsi byla pravděpodobně rozdělena na dva až tři grunty snad o stejné výměře. Celkem zde tedy bylo osm gruntů, dnešní usedlosti čp. 1, 10, 13, 34, 35, 41, 44 a 45. Číslo 34 má dnes novostavba na okraji obce, dříve se nacházelo vedle čp. 35 (dnešní zelárna).

Obec v dřívějších dobách prošla dělením velkých gruntů na půllány a čtvrtlány, dále zastavováním návěsi a rozšiřováním obce při komunikacích k Opočnu, Rychnovu nad Kněžnou a Týništi nad Orlicí. Již během 16. století započalo vysazování dalších usedlostí podél již výše zmíněných komunikací. Na konci 17. století začalo zastavování návěsi. Jedná se o dvě usedlosti s čp. 41 a 42 v severní části návěsi, trojici menších usedlostí čp. 49, 50 a 51 ve frontě naproti západnímu vstupnímu průčelí kostela, za nimi kovárnu (později škola) a v jihozápadní části návěsi krčmu čp. 54. Další velký rozvoj nastal během 18. století a v roce 1840 stálo při cestě k Týništi nad Orlicí 20 menších usedlostí, převážně založených před rokem 1780.¹⁸⁾

Nejstarší stavbou Křivic je kostel sv. Vavřince vystavěný z kamene v roce 1565 a přestavěný kolem roku 1600 manžely Janem Rudolfem Trčkou z Lípy a Marií Magdalenou z Lobkovic. Současné stavbě předcházely dřevěný kostel zasvěcený sv. Václavu, v písemných pramenech prvně zmiňovaný k roku 1495, kdy Jindřich Minsterberský prodal podací právo kostela v Křivicích Vilémovi z Pernštejna. Podoba dřevěného kostela není známá. V letech 1759 až 1760 byla k renesančnímu kostelu přistavěna věž a upraveno západní průčelí.¹⁹⁾ Snad v té době přibyla i zděná márnice.

Také venkovské stavby byly původně nepochybně dřevěné, spalné. Na mapě stabilního katastru z roku 1840 je však již několik staveb nespalných a pravděpodobně zděných. To je dáno místně dostupným kamenným materiálem – opukou. Již v roce 1840 byla nespalná usedlost čp. 1 (rychta), dále čp. 13, čp. 33, obecní stavení s kovárnou čp. 52, hostinec čp. 54. Zděné byly i nově vysazené domy čp. 59, 60 a 61 z první třetiny 19. stol. při silnici směrem na Ostašovice, také několik stodol a hospodářských chlévních částí domů, které následovaly za spalnými obytnými částmi čp. 3, 11 a 36. Jediným dřevěným domem, který se dochoval do dnešní doby, je dům čp. 37. Dle pozemkových knih se oddělil od sousední usedlosti čp. 36 a v pramenech je připomínán v roce 1736. Otázkou je, zda je dům opravdu z této doby. Krov bude zřejmě mladší, realizovaný na přelomu 19. a 20. století v souvislosti s pře-

Obr. 1: Zástavba centrální části Krivic (okres Rychnov nad Kněžnou) ve 3. čtvrtině 19. století s vyznačením čísel popisných a změn zástavby podle originální mapy stabilního katastru reambulované v r. 1877. Červeně budovy požárně bezpečné (nespalné), žlutě budovy požárně nebezpečné (spalné), mřížkovane budovy přestavěné nebo nově vybudované mezi lety 1840 a 1877 (podle Originální mapy stabilního katastru, Čechy, č. 3287 Krivice, uložené v Ústředním archivu zeměměřičství a katastru, úpravy a celkové zpracování M. Pacák).

stavbou chlěvní části. Roubená konstrukce s rybinovými nárožními spoji by však mohla pocházet z 18. století.

Zásadní význam pro stavební vývoj a architekturu Krivic měly požáry, které víceméně dřevěné sídlo opakovaně postihly v 60. a 70. letech 19. století. Postupně takto až na kostel, osm stavení a školu s kovárnou vyhořela celá ves.

Při prvním požáru dne 20. dubna roku 1863 vyhořela čp. 1, 2, 3, 4, 5, 45, 46, 47, 48, 49, 50 a 51. O tři roky později 23. dubna 1866 oheň vzešel od čp. 12 a hořely domy na straně k Týništi nad Orlicí. Vyhořelo celkem 23 usedlostí včetně stodol a hostinec. V listopadu roku 1869 shořelo 9 stavení s hospodářstvím a 2 výměnická stavení. V roce 1874 shořela čp. 7, 8, 59, 61 a 62.

Studium proměn zástavby v 19. století neobyčejně usnadňují dnes snadno přístupné mapy stabilního kata-

stru. Kromě čistopisu tzv. císařského otisku, zachycujícího stav zástavby k roku pořízení mapy (v Krivicích v roce 1840), a tedy před požáry 19. století, existují ještě indikační skica, udržovaná do roku 1869, a originální mapa, reambulovaná v letech 1869 až 1882.²⁰⁾ V případě Krivic byla druhá reambulace těchto map v roce 1877 provedena poctivě, a tak zatímco se do indikační skici promítla pouze dostavba výměnku v čp. 1, výstavba usedlosti čp. 61 a přestavba objektu jihozápadně od čp. 7, do originální mapy byl zaznamenán výsledný stav.²¹⁾

Protože v průběhu 19. století již měla výstavba probíhat na základě předchozího stavebního řízení, měly být ke stavbám vyhotovovány projekty ve dvojím provedení a na příslušném stavebním úřadu (do roku 1848 na správě velkostatku, pak na okresním úřadu) potom probíhalo stavební řízení. Bohužel archivní fondy Velkostatku Opočno nejsou dosud zpracovány a příslušná část spisovny příslušného okresního úřadu v Novém Městě nad Metují (soudní okres Opočno/Dobruška) byla skartována.²²⁾

Postupná obnova vesnice probíhala již ve zděném provedení a z větší části se na ní pravděpodobně podílel zednický mistr Černý z Opočna. Jako autora staveb jej do literatury uvedl Ladislav Štěpánek, ovšem bez uvedení zdroje. Dále uváděl, že později v Opočně pracoval syn zednického mistra Černého.

Na přelomu 19. a 20. století v Opočně působili stavitelé Jan a Emanuel Černí (např. nová školní budova v Opočně, kostel sv. Jana Křtitele v Pohoří u Dobrušky). V matrikách se podařilo zjistit, že bratři Jan a Emanuel Černí pocházeli z Černilova. Jan se narodil 24. dubna 1859²³⁾ a Emanuel 5. listopadu 1870. Jana i Emanuela pak zachycují oddací matriky v Opočně a Černilově. Jan se ženil v roce 1889 v Opočně a je uváděn jako mistr stavitelský,²⁴⁾ Emanuel jako stavitelský příručí v roce 1896 v Černilově.²⁵⁾ Dalším jejich zachyceným sourozencem byl František Xaverský (I.), narozený 20. prosince 1864 a při úmrtí v roce 1915 uváděný jako polír. Jejich otcem byl chalupník Jiří Černý z čp. 178 v Černilově. Jeho bratrem byl Václav Černý z čp. 110 v Černilově při narození syna Františka Xaverského (II.) 26. prosince 1864 uváděný jako zednický mistr,²⁶⁾ což by právě mohl být náš hledaný stavitel. Jan, Emanuel

a František I. byli tedy jeho synovci. Přídomek z *Opočna* pak mohl přejít z Jana a Emanuela, kteří pak v Opočně žili a působili. Černilov náležel do roku 1848 opočenskému panství. Nutno ovšem říci, že příjmení Černý je v regionu časté a věc si zaslouží doplňující archivní průzkum.

Domy vyzděné z opuky a cihel, jsou přízemní, někdy s mladšími polopatry, a v zásadě zachovávají štítovou orientaci předchozích staveb. Vyznačují se protáhlým půdorysem, klenutými interiéry včetně světnic, dispozicí komorového typu s navazujícími chlévy přístupnými ze zápraží nebo i úzkou chodbou v komorovém traktu a vaznicovými krovky. Charakterizují je velmi zdobně provedené čelní a dvorní fasády, členěné pilastry s arkádami a kruhovými větracími otvory při patách a ve vrcholech štítů, občas stylizovanými.

V roce 1877 byla na návsi postavena nová školní budova na místě obecního stavení s kovárnou, kde se dříve vyučovalo. Je to přízemní objekt s nízkou sedlovou střechou se třídou a bytem pro vyučujícího. Po polovině 20. stol. bylo ke škole přistavěno sociální zázemí.

Stavby z přelomu 19. a 20. stol. zachovávají hmotové členění starších staveb, mají však jednodušší fasády členěné římsami, někdy i lizénami. V průběhu 20. století docházelo ke zjednodušování zdobně provedených starších fasád domů. Novodobá výstavba pak proběhla nejprve při komunikaci směrem na Opočno – čp. 30, 34 a dále pak ve směru na Týniště nad Orlicí. Na místě statků čp. 34 a 35 později vznikla Huškova zelárna.

ARCHITEKTONICKÝ ROZBOR

Zástavbě vesnice dominují zemědělské usedlosti z poslední třetiny 19. stol. se štítově orientovanými výstavními obytnými domy s klasicistně a eklekticky pojatými štítovými průčelími členěnými pilastry, slepými arkádami a stylizovanými větracími kruhovými okénky. Výrazným regionálním prvkem je i podlomení – užší stříška v patě štítu s taškovým krytím. Hranice jeho výskytu prochází Orlickými horami a Podorlickem; směrem od Hradce Králové přes Bolehošť a Bílý Újezd k Deštnému v Orlických horách. Domy mají protáhlý obdélný půdorys, většinou s trojdílnou dispozicí s integrálně navazujícími chlévy. V čele domu se nachází světnice, za ní následuje síň s vydělenou kuchyní, v dalším traktu komora, někdy s úzkou chodbou vedoucí do chléva. Většina prostor je sklenuta plackovými pruskými klenbami, ve světnicích a chlévech do klenebních pasů. Zajímavé řešení je v čp. 50 ve světnici s neckovou zrcadlovou klenbou se štukovým rámem a římsou. Kuchyně již nejsou černé s dymníky, ale v přechodové formě s tahovými komíny a sporáky.²⁷⁾

Krovky jsou hambalkové nebo i vaznicové soustavy se stojatými stolicemi. Mladší a přestavěné stavby se prozrazují půdními polopatry. Krytiny jsou většinou z bobrovek nebo pálených či cementových drážkových tašek (falcovek). V čp. 13 byly francouzské tašky signovány cihelnou Opočno.

Objevují se i klenuté vjezdové brány s brankou pro pěší, zděné klenuté špýchary, kolny a stodoly. Špýchary jako velmi významné součásti zemědělských usedlostí sloužily k uschování vyláčeného obilí. Obvykle stojí až na hranici sousedova pozemku paralelně s obytnými

domy, většinou naproti hlavnímu vstupu obytného domu, aby na ně bylo dobře vidět. Úroda, výsledek celoroční práce, patřila mezi nejcennější věci. Kromě živobytí to bylo samozřejmě i osivo pro nadcházející rok. Špýchary jsou často podsklepené a s vyvýšeným klenutým přízemím. Svislé šterbinové větráky ve zdech vyvolávají dojem menších tvrzí. Při čp. 32 a 38 jsou špýchary dokonce patrové. Jsou vyzdívané z místního kamene, hospodáři je nazývali „*kamenice*“. Kromě komory v přízemí mají často ložnou plochu obilí nejen v patře, ale i v podkroví. Jejich kamenné zdi jsou až 75 cm silné, zmírňovaly tepelné výkyvy a sýpka tak v létě zůstávala chladná a lépe vyhovovala účelu než stavba cihelná. Stodoly jsou zděné, průjezdné o jednom mlatu a dvou pernách, většinou s pilířovou konstrukcí. U menších usedlostí bývají umístěné kolmo na dům a mají jednu pernu. Někdy ke stodolám přiléhají kolny pro úschovu vozů a zemědělského náčiní. Neméně zdobná jsou i průčelí chalupnické zástavby, která má ale skromnější měřítko včetně hospodářské vybavy.

Základním stavebním materiálem je opuka, doplňovaná pálenými cihlami. Klasicizující vrstva staveb je spojována se stavitelem Černým z Opočna, který obnovoval Křivice po sérii požárů, které zachvátily Křivice postupně v letech 1863, 1866, 1869 a 1874.²⁸⁾ Typické jsou pro něj klasicistně pojaté štíty s bohatou plastickou výzdobou. Jeho výtvarně vyzrálá řešení působí mocně jednoduchými, avšak vyváženými a jasnými formami. Štítová průčelí tektonicky člení pilastry s arkádami, samotné štíty pak dělí ve dvou třetinách většinou trojicí pilastrů spojených oblouky arkád, ve vrcholech štítu uplatňuje kruhové větrací otvory. Jejich různě skládaná žebra vytváří pravidelně z kamenných desek asi 35 mm silných, často však používá jen náznaků těchto okének ve stylizované formě. Také často využívá barevného kontrastu barvy tmavě šedé s bílou. Kromě štítu člení i dvorní boční stěny hlavních obytných budov s navazujícími konírnami a chlévy plastickou výzdobou vstupních otvorů a oken. O jeho technické zdatnosti svědčí okolnost, že někde používal zrcadlové klenby pro vytvoření stropu světnice, jak tomu je např. ve statku čp. 7 v Polankách nad Dědinou nebo i v chalupě čp. 50 v Křivicích. Právě statek čp. 7 v Polankách nad Dědinou zbudovaný v roce 1866 je po stránce architektonické jeho nejvýznačnejším dílem.²⁹⁾ Není jisté, zda všechny stavby po požárech v Křivicích stavěl Černý a je možné, že další zedníci mistři jej mohli kopírovat nebo se jím inspirovat. Také to mohli být jeho žáci nebo následovníci.

Bohatě jsou zastoupeny i mladší víceméně typizované zděné stavby z přelomu 19. a 20. stol. nebo počátku 20. století, které ale mohou mít starší jádro. Jejich architektura výrazně pozbývá na zdobnosti, průčelí jsou jednoduše členěná. Tektonika se omezuje na šambrány, lizénové rámy případně korunní římsy. Střechy často nasadají na půdní nadezdívky, krovky jsou vaznicové soustavy někdy s vyřezávanými zhlaví vaznic předstupujícími před štíty s krytinou z pálených nebo cementových tašek.

Občanské stavby zastupují škola a hostinec. Škola čp. 52 byla vystavěna v roce 1876 na místě obecní chalupy s kovárnou. Dispozičně se jedná o trojdílný objekt s učebnou s velkými obdélnými okny, síní a bytovou jednotkou pro vyučujícího (později správce školy), zahrnující kuchyň a tři pokoje. Dnes slouží k trvalému bydlení.

V urbáři opočenského panství je k roku 1655 zmiňována na návsi krčma Pavla Lochmana.³⁰⁾ Hospoda na návsi (čp. 54) se výslovně připomíná k roku 1754, kdy ji od opočenské vrchnosti koupil, řezník z Ledče Josef Kašpar.³¹⁾ Hostinec v roce 1833 vyhořel, nedlouho poté byl obnoven. Další požár jej zachvátil v roce 1866.³²⁾ Stávající stavební podoba tak pochází ze závěru 60. let 19. století. Tzv. velký hostinec tvoří přízemní mohutná podsklepená z kamene zděná budova protáhlého půdorysu se sedlovou střechou s obytnou místností, vsazenou do velkého valbového vikýře. Lokál je zaklenut plackovými klenbami do pasů, další interiéry jsou plochostropé nebo s fabionem. Z vnější štukové výzdoby se dochovaly pilastry ve štítech a trojice stylizovaných větracích oken ve vrcholu štítu. Dle starší fotografie zde také fungoval obchod. Paralelně s hostincem je situovaná hospodářská stavba s vysokým půdním polopatrem.

Čp. 1 – největší usedlost ve vsi obsadila nejvýhodnější místo v severní frontě návsi poblíž kostela. Mapy stabilního katastru ji zachytily jako z větší části požárně bezpečnou, sestávající z obytného domu se štítovou orientací, kolmo na něj situovanou hospodářskou budovou a vedle ní odsazenou požárně nebezpečnou stodolou.

Na přízemní obytné stavení na protáhlém obdélníkovém půdorysu navazuje hospodářská část. Dům s levou dispozicí se světnicí v jižním průčelí, za ní se nachází síň, na kterou navazuje hospodářská část domu.

Architektonicky pojednáno je pouze dvouosé štítové průčelí obytného domu. Přízemí rozčleňuje velmi široký lizénový rám a korunní římsa. Dvouosý štít s trojicí pilastrů s profilovanými patkami a hlavicemi obíhá masivní profilovaná římsa, pod vrcholem s vloženou vodorovnou římsou v úrovni hambalků. Pilastry nebyly podle všeho spojeny štukovou římsou, mezi nimi jsou vsazena obdélná okna v líci, zřejmě dvoukřídlá podle jediného dokumentovaného trojtabulového křídla. Podélné dvorní průčelí je řešené jednoduše s okenními a dveřními otvory a korunní římsou. Zásep nikdy nepřekrýval přesah střechy.

Obr. 2: Křivice čp. 1, celkový pohled od jihu (foto NPÚ, ÚOP v Josefově, J. Tluchoř, 2017).

Obr. 3: Křivice čp. 1, vrcholová část štítu (foto NPÚ, ÚOP v Josefově, J. Slavík, 2022).

Posloupnost majitelů lze stanovit od roku 1587, kdy usedlost koupil Jan Šimek od svého otce za 152 a půl kopy českých grošů.³³⁾ Obytný dům a hospodářská budova byly vystavěny kolem roku 1812 z nespalného materiálu. Usedlost vyhořela při prvním požáru Křivic v roce 1863 a byla obnovená. Při návsi byl před rokem 1869 postaven okapově orientovaný výměnek, přibližně tehdy došlo k výměně oken obytného objektu. Stodola zanikla krátce po roce 2004.

Čp. 3 – usedlost ve druhé řadě na severní straně návsi při cestě na Křivinu byla vysazena na počátku 19. století. Jako první majitelka je v gruntovních knihách zmiňována v roce 1822 Kateřina Hedvičáková,³⁴⁾ po ní v roce 1844 Jan Samek. Na mapách stabilního katastru se objevu-

Obr. 4: Křivice, čp. 13 pohled na obytné stavení od severu (foto NPÚ, ÚOP v Josefově, V. Maryška, 1992).

je čtyřstranná usedlost s požárně bezpečným (zděným) obytným domem a u zadní brány kolmo k němu situovanou hospodářskou stavbou (špýcharem), před rokem 1875 prodlouženým o kůlnu. Dvůr paralelně s obytným domem vymezují na jihovýchodě požárně nebezpečná stodola a na jihozápadě kolmo ní situovaná drobná hospodářská stavba.

Přízemní obytné stavení s polopatrem na protáhlém obdélníkovém půdorysu má levou dispozici s širší světnicí a užším zbytkem domu se síní, komorovou částí a chlévy. Vše kryto jednotným krovem sedlové střechy. Za vstupem do domu následuje vstup na schodiště do podkrovní.

Boční průčelí hlavního objektu jsou členěna pouze patrovou římsou. Jihozápadní štitové průčelí obytné budovy je tříosé, tektonicky členěné zvýrazněným soklem a mělkými pilastry se slepými silně stlačenými oblouky arkád. Středovou část dřívku pilastrů pokrývají obdélné plochy s hrubou omítkou v šedé barvě, hlavice nahradila nízká římsa. Obdélná dvojité okna, osazená mírně za lícem, nasedají na kamenné parapety. Štít s vysokou půdní nadezdívkou rámu je hladká lizéna s vodorovným páskem v úrovni rozpěry krovu. Pod ním člení plochu dvojdielná arkáda s plochými pilastry na masivních nečleněných soklech. Pilastry s hlavicemi opakujícími v drobnějším měřítku řešení v přízemí jsou spojeny vyššími segmentovými oblouky s profilací. Mezi pilastry jsou vsazena těsně za lícem obdélná okna členěná do latinského kříže.

Výstavbu ve dvoře stojícího zděného špýchárku s dřevěnou pavlačí a předsazeným bedněným skládaným štítem, jediným tohoto typu v celé vesnici, lze datovat do přelomu 1. a 2. třetiny 19. století.

Stavební úpravy obytného domu proběhly po požáru z dubna 1863. Na přelomu 19. a 20. století byla stodola nahrazena zděnou mohutnější stodolou, pravděpodobně tehdy došlo k výměně oken přízemí hlavního průčelí. Snad ve stejné době anebo až na konci 1. třetiny 20. století došlo k vyzdvižení polopatra a změně formátu štítu, v jehož střední části zůstalo zachováno staré členění. Drobná hospodářská stavba zanikla v průběhu 20. století.

Čp. 13 – malá usedlost stojí v jižním koutu návsi u cesty k Týništi nad Orlicí. Prvním známým majitelem je v roce 1573 Jiří Novotný.³⁵⁾ V mapách stabilního katastru ji kromě hlavního obytného požárně bezpečného stavení na západní straně dvora tvořily dva požárně nebezpečné objekty – menší podélné stavení při východním okraji dvora, který z jihu napříč uzavíral východnější objekt, zřejmě stodola. V indikační skice je východní objekt nahrazen zahradou, v originální mapě je naopak východní objekt nově vzadu spojen s novostavbou příčného stavení a na severu se k návsi přikládá drobný nový objekt. Hlavní objekt je přízemní s pravou dispozicí se světnicí sklenutou dvojicí segmentových kleneb na stlačený pas, ve středním díle se ze síně (se strmým schodištěm na půdu) vstupuje

Obr. 5: Křivice, čp. 31, průčelí domu od severu (foto NPÚ, ÚOP v Josefově, P. Arijčuk, 2001).

přes kuchyni do komory, podél jejíhož boku vede při nádvoří zdi průchod do chlévů, za kterými se ze dvora vstupuje do druhých chlévů (maštale).³⁶⁾ Architektonicky jsou pojednána štítové (návesní) a boční (nádvorní) průčelí, obě pod mohutnější zděnou římsou v klasické trojdílné sestavě. Jednodušší boční průčelí s hrubou omítkou na světnicovém díle člení mělká obdélná pole se slepými okny se segmentovými záklenky a plochými výplněmi pod kamennými parapetními deskami, jediné pravouhlé okno rámuje úzký proužek hladké omítky. V zadním průčelí k jihu byla hned při stavbě zřízena dvě menší okna, výrazně posunutá k západnímu nároží.

Štítové průčelí je tříosé, s trojicí mělkých arkád s nízkými segmentovými záklenky, pod kterými jsou vsazena pravouhlá okna. Plochu arkád člení kvádrová rustika, která se opakuje i na štítu. Do jeho osy je pod slepý široký půlkruh překlenující výklenek vsazena vpadlina s dvojicí oken, vše se segmentovými záklenky.

Na složitější stavební vývoj ukazuje svislá spára v západním průčelí na rozhraní světnicového a středního dílu domu a zazděný zadní vstup do síně. Zděný objekt z doby před rokem 1840 vyhořel při předposledním požáru 23. dubna 1866 a byl obnoven včetně rozšíření předního chléva o starší zadní chodbu. Další úpravu na přelomu 19. a 20. století prozrazují přeřešené dvorní průčelí a výměna oken za pravouhlá s dělením do T.

Čp. 31 – po požáru v roce 1866 byla na netypické trojúhelné parcele vystavěna trojstranná usedlost s domem na severu,³⁷⁾ stodolou na západě na místě starší a špýcharem ve zužující se přední části dvora. Stodola byla později propojena s hlavním objektem křídlem chlévů. Prvním známým hospodářem byl před rokem 1587 Jiří Volejník.³⁸⁾

Přízemní obytné stavení na obdélníkovém půdorysu charakterizuje pravá dispozice se světnicí s okny k východu proti návsi a k jihu, se síní, podsklepenou komorou a navazující hospodářskou částí pod společnou střešou. Špýchar je podsklepená přízemní menší stavba s polopatrem s novodobou přístavbou sociálního zázemí.

Na štítovém průčelí obytného stavení bylo před poslední úpravou patrné, že prosvětlení dvojicí trojdílných oken vzniklo úpravou trojosého řešení s okny se segmentovými záklenky a hladce omítaným průčelím. Profilovaná hlavní římsa byla nasazena na drobné voutě s patečním obloučkovým profilem. Plochu dvuosého štítu s římsovým profilem po obvodu rozděluje dvuosá slepá arkáda s širokými pilastry a segmentovými oblouky, pod kterými se nacházela obdélná dvoukřídla dvoutabulová okna.

Obr. 6: Křivice, čp. 31, detail štítu (foto NPÚ, ÚOP v Josefově, P. Arijčuk, 2001).

Obr. 7: Křivice, čp. 31, špýcharérek od severu (foto NPÚ, ÚOP v Josefově, P. Arijčuk, 2001).

Mezi sokly pilířků probíhal pás větráků složených z diagonálně dělených čtverců. Volné trojúhelné části štítu pročeňovaly kruhové větráky s diagonálním dělením na osm dílů. Obvod štítu lemuje jemný pásek se štukovými čabrakovými motivy. V polovině dvorního průčelí se nacházel zděný vikýř se segmentovým záklenkem vstupu a kruhovým okénkem pod nízkou sedlovou stříškou. Na průčelí poškozeném úpravami ve 20. století bylo možné

odečíst existenci slepého či zazděného okna světnice a do komorového dílu domu osazené trojdílné okno v omítaných špaletách. V domě tedy proběhlo osazování trojdílných oken ve dvou etapách – při první bylo osazené okno zaomítnuto a omítka nabílena, při druhé omítky zatím provedeny nebyly. Fragment hladké omítky na štítovém průčelí tedy mohl pocházet z první výměny oken. Zadní část bočního průčelí překrývá dodatečně zřízené prodloužení střechy nad záspí, ve vstupu do chlévů se nacházelo kamenné ostění se segmentovým nadpražím. Chlév osvětluje větší ležaté obdélné okno s oknem z litých svařovaných příčlů. Také ostatní otvory byly v průběhu 20. století upraveny.

Špýchar na krátkém obdélném půdorysu má průčelí členěná hladkou patrovou římsou, zvedající se segmentem nad vstupním portálem ve dvorním průčelí. Toto průčelí je v přízemí trojosé s oknem se segmentovým záklenkem, zmíněným vstupním portálem osazeným nad představeným schodištěm a portálem sklepa. Oba portály jsou hladké se segmentovými záklenky. V patře jsou umístěna dvě malá ležatá okénka se segmentovými záklenky a při nárožích kovové závlače³⁹⁾ a roznášecí desky dodatečného vodorovného ztužení. Dále fasádu člení hlavní římsa, ve štítech se nacházejí dvojice obdélných okének.

Zatímco přízemí domu, vystavěného v roce 1862,⁴⁰⁾ prošlo v průběhu 20. století úpravami, prakticky likvidujícími původní architektonické řešení včetně otvorů, hlavní štít se dochoval až do nedávné doby téměř v intaktním stavu.⁴¹⁾ Řešení průčelí bylo zřejmě shodné s čp. 41.⁴²⁾

Obr. 8: Křivice, čp. 32, špýchárek od jihu (foto NPÚ, ÚOP v Josefově, P. Arjčuk, 2001).

Čp. 32 – trojstranná menší usedlost se příkládá východním bokem k cestě do Týniště. Vznikla v roce 1794 oddělením od sousedního čp. 31 pro Václava Hrocha.⁴³⁾ Hlavní stavení na západní straně dvora s pravou dispozicí bylo přestavěno, zachoval se pouze věžovitý špýchar, přiložený k uliční čáře.

Špýchar je mohutná patrová podsklepená stavba na obdélném půdorysu s vyvýšeným přízemím. Stavba s vysokým odsazeným soklem má do dvora trojosé přízemí se vstupem do sklepa při severozápadním nároží, osovým portálem nad vyšším schodištěm a u jihozápadního nároží vysoko umístěné ležaté okénko. Řešení průčelí bylo nedávno zjednodušeno, ale lze jej rekonstruovat podle fotografií.⁴⁴⁾ Původně fasádu pokrývala hrubší omítka a členily ji hladká patrová římsa a lizénové rámy, v přízemí vyznačené hladkými obvodovými pásy, v patře vytvořené mírným předsazením. Kolem okének v přízemí i v patře obíhaly hladké zapuštěné šambrány. V jižním (zadním) štítě byly tři omítkové kruhové terče, imitující větrací otvory, v severním štítu sdružené okno se segmentovými záklenky, pod ním v patře okénko se segmentovým záklenkem a hladkou zapuštěnou šambránou. Podle fotografií se zdá, že fasáda nebyla natírána, resp. že všechny hladké plochy byly opatřeny bílým nátěrem.

Čp. 36 – areál třístranného dvora je situován při severozápadním okraji vsi jako poslední usedlost při cestě na Bolehošť a Opočno. V roce 1601 usedlost od Urbana Havleny koupili Jiří a Petr, bratři Strakové z Nedabylic a na Šonově a Lhotě.⁴⁵⁾ Hlavní obytná stavba je vzhledem ke komunika-

Obr. 9: Křivice, čp. 32, nádvorní strana špýcháru (foto NPÚ, ÚOP v Josefově, P. Arjčuk, 2001).

ci orientována štítově, paralelně s ní stojí hospodářská stavba, navazující na poloroubený dům čp. 37, který vznikl v roce 1736 vyčleněním z původní usedlosti. Od Melichara Špačka pozemek koupil a dům vystavěl Matěj Kvasnička.⁴⁶⁾ Dvůr vzadu uzavírá torzo mohutné stodoly. Při komunikaci volně stojí zděná kulisová klenutá brána s brankou pro pěší.

Prizemní obytné stavení na širším obdélníkovém půdorysu s levou trojdílnou dispozicí s přístavkem zádveří. Plášť domu byl naposledy obnoven krátce po roce 2010.

Trojsose štítové průčelí obytného stavení s úzkými vpadlinami kolem oken, ukončenými nahoře obloučkovým vlysem na konzolkách. Pilíře zdíva mezi okny ukončuje římsa, nad ní obdélná vpadlá pole pod profilovanou korunní římsou. V hloubce osazená obdélná dvoukřídlá zdvojená okna na kamenných parapetech byla zřejmě přeformátována v pokročilém 20. století. Štít je dvouosý s arkádou z plně vyvinutých pilastrů, svázaných přímou římskou. Hrubě omítané vpadlé výplně rámuje vlnovka, nad okny v rámečku vročení 1920. Hlavy pilastrů a nápisovou tabuli zdobí bílé a modré obkladačky. Plochu postranních trojúhelníků štítu člení štukové kružítkové rozety, připomínající větrací otvory. Na pětiosém dvorním průčelí se v přední části opakuje členění ze štítového průčelí, ve středové ose jej ukončuje rizalit s nárožními pilastry, zdůrazňující vstup. Pod hlavami pilastrů jsou umístěny oválné niky. V první ose od průčelí je v lici zazděné okno, ve druhé ose okno jako v hlavním průčelí. Zadní část dvorního průčelí je hladká se šterbinovým okénkem v nice se segmentovým nadpražím, v poslední ose je na kamenném parapetu zapuštěné špaletové okno s dělením do T. Průčelí odvrácené od dvora je nečleněné, s novodobými okny v zadní části, zadní štítové průčelí zčásti překrývá přístavek.

Průjezd brány i nižší vstupní branky ukončují půlkruhové záklenky se štukovými šambránami s klenáky. Nad mělkými pilastry s hlavicemi se vznášejí voutová hlavní římsa, na ní sedí sedlové stříšky kryté francouzskými taškami srdcovkami. Výplně byly dřevěné, rámové konstrukce, branka jednokřídlá, vrata dvoukřídlá, dole plně bedněné, nahoře lačkové.⁴⁷⁾

Obr. 10: Křivice, čp. 36, čelní pohled (foto NPÚ, ÚOP v Josefově, V. Maryška, 1992).

Obr. 11: Křivice, čp. 36, obytné stavení od jihovýchodu (foto NPÚ, ÚOP v Josefově, P. Arjčuk, 2001).

Hlavní obytná stavba vznikla po roce 1869, její mladší původ prozrazuje použití obloučkového vlysu na konzolkách. Brána podle použitého tvarosloví může být o něco starší. Zřejmě v roce 1920 došlo k úpravě oken a někdy ve 3. čtvrtině 20. století k jejich výměně. Další stavební zásahy proběhly po roce 2010.

Čp. 38 – před rokem 1587 od Václava Nohejle koupil Václav Vaňura.⁴⁸⁾ Mapy stabilního katastru zde zaznamenaly hospodářskou usedlost se dvorem obestaveným ze tří stran požárně nebezpečnými budovami, z nichž hlavní jej vymezovala ze severozápadu, na severovýchodě jej uzavírala kratší širší obdélná budova, zřejmě stodola, na jihovýchodě v zadní části další budova (asi chlévy či výměnek, případně kolna) a konečně západně od ní při zúžení parcely nevelká stavbička, snad roubený špýchárek (sroubek). Po požáru v roce 1869 byly na větších půdorysech vyžděny

Obr. 12: Křivice, čp. 38, celkový pohled od jihu (foto NPÚ, ÚOP v Josefově, P. Arjčuk, 2001).

Obr. 13: Křivice, čp. 38, průčelí obytného domu (foto NPÚ, ÚOP v Josefově, P. Arjčuk, 2001).

hlavní obytná budova, v pootočené poloze špýchar a v zadní části parcely mírně posunutá stodola. V době údržby katastrální mapy evidenční před rokem 1940 bylo hlavní stavení propojeno se stodolou a ke špýcharu byl mezi lety 1875 a 1940 přistavěn výměnek. Vstup do usedlosti uzavírá kulisová brána.

Prizemní obytné stavení na širším obdélném půdorysu s levou trojdílnou dispozicí, na kterou dále navazují chlévy. Trojosé štítové průčelí obytného stavení s vysokým nečleněným soklem člení pilastry, při nárožích donedávna zdvojené, korunní profilovaná římsa s podlomením, dříve úzké okenní šambrány s klenáky a nadokenní římsou. I zde dvouosý štít člení arkáda s pilastry, ale s přímým architrávem. Dříve byly trojúhelné partie štítu vyplněny

předstupujícími plochami, nyní se zde nacházejí stylizované kruhové větráky. Pozoruhodné je řešení střechy s přečnivajícími konci vaznic, z nichž horní jsou natočeny do střešní roviny. Na dvorním průčelí zdobenější pojednání zdůrazňuje jižní a střední část včetně vstupu v mělkém rizalitu. Na průčelí světnice pokračuje členění ze štítového průčelí. Vstup i záklenky obou oken komorového dílu jsou segmentové, shodně jsou pojednány i vstupy do chlévů v navazující hospodářské části. Nad prvním vstupem se nachází seníkový (nakládací) vikýř se sedlovou stříškou. Korunní římsa je přerušena pouze u seníkového vikýře u okapní hrany nad vstupem do chléva.

Stěny patrového špýcharu člení lizénové rámce s širokými pilíři a malými ležatými okénky v osách výplní. Okénka přízemí orámovaly vpadlé plochy s masivním okosením hran. Dvorní průčelí je trojosé se vstupem uprostřed. V uličním štítě špýcharu se nachází velké obdélné okno. Ke špýcharu se přikládá drobný výměnek s půdním polopatrem, patrovou římsou a jednoduchými šambránami kolem oken a vstupu.

Kulisová brána obdélného obrysu je dvouosá, vjezd i branka s plnými oblouky záklenků, za nimi trámový překlad s točnami vrat. Tektonické členění pilastry na vnějším průčelí je silně zjednodušené. Bránu uzavírá sedlová stříška. Vrata i vrátka jsou novodobá.

Na mapě stabilního katastru hospodářská usedlost s požárně nebezpečnými budovami po obvodu čtyřstranného dvora, na kterém se nacházela štítově orientovaná obytná stavba, paralelně s ní situovaná hospodářská stavba, stodola příčně uzavírající dvůr a vpředu šikmo natočený špýchar. Po požáru v roce 1869, který vyšel z této usedlosti, byla nově postavena jako zděná s dvorem obestavěným hlavní obytnou stavbou, stodolou, špýcharem a bránou. Na počátku 20. století se k přednímu průčelí špýcharu připojil výměnek. Strohé geometrické řešení průčelí hlavního objektu spolu s použitím oken do T nabízejí úvahu, zda zde kolem roku 1900 nedošlo k větším úpravám. Ve druhé polovině 20. století bylo zjednodušeno tektonické průčelí brány a na počátku třetího tisíciletí fasády jednotlivých objektů.

Obr. 14: Křivice, čp. 38, špijchárek od severozápadu (foto NPÚ, ÚOP v Josefově, P. Arjčuk, 2001).

Čp. 41 – menší usedlost stojí ve střední části vsi jako prostřední v dodatečné severní frontě návsi. Před rokem 1587 ji vlastnil Mikuláš Chocholouš.⁴⁹⁾ Tvoří ji přízemní objekt orientovaný ve směru severozápad - jihovýchod s obytnou přední částí širší a vyšší než zadní. Podle map stabilního katastru stojí nynější stavba na místě starší dlouhé úzké budovy, prodloužené mezi lety 1840 a 1875 dále k severozápadu a ukončené východozápadně orientovanou půdorysně mohutnější budovou, zřejmě stodolou, a na západě navazující na podobný, ale kratší objekt v zadní části sousední, dnes již neexistující usedlosti čp. 40. Oba tyto objekty měly své předchůdce, orientované však kolmo na delší osu parcely.

Přízemní obytné stavení na širším obdélníkovém půdorysu s pravou dispozicí pokračuje směrem dozadu užší a nižší částí. Sedlová střecha s krovem vaznicové soustavy s vaznicemi předstupujícími před přední štítové průčelí domu.

Hlavní štítové průčelí je tříosé, osazené na vyšší sokl. Člení je slepá arkáda s mělkými pilastry, nízkými segmentovými oblouky a profilovanou korunní římsou krytou bobrovkami. Dřívky pilastrů pokrývá předstupující hrubší omítka světle šedé barvy. V orámovaném štítu dvojice oken vložená do arkády s pilastry spojenými segmentově vzduťnými římskami. Při vrcholech trojúhelného štítu stylizované kruhové větrací otvory, nad středovým pilastrem tabule s rámečkem a malovaným datačním nápisem

Obr. 15: Křivice, čp. 41, průčelí obytného domu (foto NPÚ, ÚOP v Josefově, J. Tluchoř, 2013).

LP 1867. Hladké plochy štítu jsou provedeny v hrubé omítce světle šedé barvy, až na soklík vždy s hladkými pásy na obvodě. Štítové průčelí je pojednáno v kombinaci barvy šedé s bílou. Obvodovou římsu štítu lemují na spodní straně proužek s drobným čabrakovým vlysem. Dvorní podélné průčelí je oproti štítu řešené jednoduše, v hladké bílé štukové omítce, okna byla před poslední opravou členěna do T. Hospodářská část je členěna okenními a dveřními otvory, v polopatře kruhové otvory. Sedlovou střechu pokrývají pálené bobrovky kladené na husté laťování.

Dům byl vystaven v roce 1867, podle L. Štěpánka zednickým mistrem Černým z Opocna.⁵⁰⁾ Předchozí stavbu zachytily mapy stabilního katastru

na menším půdorysu jako požárně nebezpečnou. Hospodářská část byla dle změn zakreslených v originální mapě stabilního katastru přezděna o něco dříve než obytné stavení. Stodola uzavírající dvůr a drobnější stavba situovaná na jihozápadním nároží parcely, pravděpodobně špijchárek (sýpka), se nedochovaly.

Čp. 45 – usedlost na užší parcele se rozkládá v severní frontě návsi s obytným domem při západní frontě. Před rokem 1587 ji po Jiříkovi převzal Jan Vaňát.⁵¹⁾ Na mapě stabilního katastru na širší obytný dům navazuje k severu užší část, dvůr uzavírá stodola a drobný objekt v opozici proti konci hlavní budovy, všechny vyloučené jako požárně nebezpečné. Obytný dům pak nahradil o něco širší na obdélném půdorysu, k drobnému objektu přibyla

Obr. 16: Křivice, čp. 45, celkový pohled na obytný dům od jihovýchodu (foto NPÚ, ÚOP v Josefově, V. Maryška, 1992).

Obr. 17: Křivice, čp. 45, průčelí obytného domu (foto NPÚ, ÚOP v Josefově, J. Tlučhoř, 2017).

na zadní straně stejně velká přístavba. V současné době existuje pouze hlavní objekt usedlosti.

Charakteristickým rysem přízemního obytného stavení s trojdílnou levou dispozicí je existence půdní nadezdívky a přes štít přetažené střechy s vyčnívajícími konci vaznic.

Tříosé štítové průčelí člení velmi mělká arkáda s pilastry spojenými nízkými segmentovými oblouky a završuje je bohatě profilovaná římsa krytá bobrovkami. Střední osa

je slepá s obrysem zazděného okna se segmentovým nadpražím, v postranních osách novodobá čtvercová nečleněná okna. Ve štítu s širokým hladkým rámem se pod vodorovnou příčkou nachází pilastrová arkáda s profilovanými segmentovými oblouky a dvojicí oken se segmentovými záklenky. Hladká destička v nejvyšší části štítu původně snad nesla datum výstavby. Štítové průčelí je pojednáno v kombinaci hrubě házených ploch ve světle šedé barvě s bíle vytaženými hladkými tektonickými prvky. Dvorní podélné průčelí je oproti štítu řešeno jednodušeji, pouze s nárožním pilastrem a korunní profilovanou římsou, v hladké bílé štukové omítce. Poloha a velikosti okenních a dveřních otvorů pocházejí z mladších úprav, pouze

dva vstupy v zadní části si zachovaly segmentová nadpraží. Pozoruhodné je západní průčelí s omítanou spodní částí a s půdní nadezdívkou z bílých vápenopískových cihel, dokazující přestavbu nejspíše v 1. třetině 20. století.

Dům byl vystaven po požáru 1863 pravděpodobně zednickým mistrem Černým z Opočna, dle výrazné podobnosti s domem č. p. 41, u kterého je autorství určeno. Předchozí stavba stála dle mapy stabilního katastru na menším půdorysu. Ostatní objekty (stodola a s domem paralelně situovaný objekt, nejspíše špýchar) se nedochovaly. Ve čtvrté čtvrtině 20. stol. došlo k necitlivým úpravám okenních a dveřních otvorů.

Čp. 50 – chalupnická usedlost se nachází uprostřed centrálního bloku v návsi. Štítovým průčelím je orientována k východu. Obdélné hlavní stavení, zachycené na mapě stabilního katastru jako požárně nebezpečné, bylo před rokem 1875 nahrazeno větším objektem, který s obnovovaným kolmo situovaným stavením v západním konci dvora (stodolou) spojovala půdorysně lichoběžná stavba. Oba tyto objekty zanikly v průběhu 2. poloviny 20. století.

Přízemní obytné stavení na obdélníkovém půdorysu s pravou trojdílnou dispozicí není podsklepené. Dispozice je komorového typu s navazujícím chlévem přístupným ze dvora a úzkou zadní chodbou⁵²⁾ ze síně s vydělenou kuchyní. Všechny místnosti jsou klenuté, komora a chlév placukovými klenbami, ostatní segmentovými. Pouze světnici zastropuje necková klenba s bedněným omítaným zrcadlem se štukovým rámem a římsou.

V kontextu zdejších zděných staveb se jako netypické jeví nesymetrické nasazení střechy, přesahující nad zásep. Toto řešení je naopak charakteristické pro zdejší tradiční roubené stavby. Štítové průčelí je dvouosé, velmi zdobně provedené s pilastry podpírajícími profilovanou hlavní římsu. Ve štítu vystupuje dvouosá pilastrová arkáda s dvojicí drobnějších okének s e segmentovými záklenky. Do vrcholových ploch štítu jsou vsazeny slepé terče

s profilovaným obvodem. Plochy pokrývá hrubší omítka šedé barvy, plastické prvky, hrany otvorů a pilastrů jsou hladké bílé. Podélná průčelí domu jsou jednoduše řešená, dvorní v hladké štukové omítce s bílým nátěrem, zadní a západní štítové jsou neomítané.

Dům byl vysazen na návsi (obci) před rokem 1713 pro Matěje Nováka,⁵³⁾ nejspíše někdy na přelomu 17. a 18. století. Na císařském otisku mapy stabilního katastru je zachyceno obytné spalné stavení oproti stávajícímu menšího půdorysu s kolmo na něj situovanou nespalnou stodolou. Dům při velkém požáru 21. 4. 1863 vyhořel a byl podle L. Štěpánka nově vystavěn zednickým mistrem Černým z Opočna.⁵⁴⁾ Spolu s domem byla obnovena i stodola, která zanikla v 90. letech 20. století. Není jasné k čemu se vztahuje vročení 1750 na fasádě domu. Je možné, že jde o rok, kdy byla vystavěna stavba, která předcházela stávající.⁵⁵⁾

Domy jsou zděné z místního jílovce (opuky) a cihel (záklenky, klenby, štítů, v průčelích předstupující prvky architektonického řešení – pilastry, římsy), všechny byly opatřeny vápennými omítkami. V konstrukcích hojně používaní dřevěných táhel s kovanými závlačemi na kovaných trnech (a snad i zedních věnců) v plochých klenbách způsobuje fatální statické poruchy a destrukce objektů. Typická je konstrukce zrcadlových kleneb světnic s cihelnými voutami (šikmými částmi) a prkenným omítaným zrcadlem. Architektonické řešení fasád soustředěné na hlavní (štítové) a přední část průčelí obytného domu určuje vysoký nečleněný sokl a hlavní (patrová) římsa.

Střechy všude kryla pálená krytina – bobrovka, která pokrývá i římsy v patách štítů. Obvykle je či byla kladena v typickém korunovém krytí na husté laťování. Pro zdejší region je přitom typické jednoduché kladení na louče (nepřekládaná do rybin), zejména u chudších nebo méně významných objektů. Dvojitá bobrovka na řídkém laťování je málo obvyklá, zřejmě i kvůli subtilnosti krovů, původně stavěných pod lehkou doškovou nebo šindelovou krytinu. Tyto lehké krytiny a jejich nástupce (azbestocementové nebo plechové krytiny) však ve starší zástavbě Křivic logicky postrádáme. Je tak možné uvažovat o tom, že série požárů obce vedla k tomu, že od počátku 3. třetiny 19. století všechny (nebo téměř všechny) střechy v Křivicích kryla nespalná krytina z bobrovek. Lze také nadhodit možnost, že některé zdejší objekty byly zděné včetně štítů již před požáry, ale s trémovými záklopovými stropy⁵⁶⁾ a kryté tradičním doškem a šindelem, takže po požárech byly domy zaklenuty a střechy opatřeny nespalnou krytinou. Důsledné používání obvodových říms zděných štítů napovídá, že tyto štíty od počátku pokrývala pálená krytina.

Pro stavby v Křivicích (a obecněji na bývalém opočenském panství) je typické mělké řešení prvků bez výraz-

Obr. 18: Křivice, skupina drobných usedlostí na západní části návsi, uprostřed čp. 50 (foto NPÚ, ÚOP v Josefově, J. Slavík, 2022).

Obr. 19: Křivice, čp. 50, průčelí (foto NPÚ, ÚOP v Josefově, J. Tluchoř, 2017).

něji vysazovaných zubořezových a obloučkových vlysů, charakteristických v okolí Hradce Králové a Jaroměř. Použití odlišných způsobů výzdoby zřejmě dovoluje určit operační obvody jednotlivých zednických mistrů, ve velké míře kopírující před rokem 1848 rozsahy panství Opočno, Smiřice, Náchod a Broumov.

Nedochování nebo nepřístupnost stavebních plánů nedovoluje studovat jejich úroveň včetně podrobností navrhované výzdoby. Nelze také podrobně studovat proměny v průběhu stavby (např. existenci přesahu střechy nad zápraží tradičním vysunutím střechy včetně vazných trá-

Obr. 20: Křivice, čp. 50, vstupní část světnice (foto NPÚ, ÚOP v Josefově, V. Maryška, 1992).

mů) ani změny staveb po roce 1875 s charakteristickými podkrovními polopatry s nezbytnou náhradou krovu. Velice přínosné bude v budoucnu porovnání změn zástavby v dalších obcích regionu, především na Královéhradecku a Jaroměřsku, zejména u obcí postižených většími požáry, případně válečnými událostmi roku 1866 (kde však ponížení palbou a následnými požáry nebylo příliš závažné).

ARCHITEKTONICKÉ, URBANISTICKÉ A PAMÁTKOVÉ HODNOCENÍ SÍDLA

Křivice jsou urbanisticky, architektonicky a památkově velmi hodnotné sídlo vykazující parametry památkové zóny.

Urbanisticky se jedná o návesní typ kolonizačního sídla s trafovou plužinou, vysazeného ve 13. století v dolní části lesního komplexu *Křivina*. Kolem návsi ve tvaru trojúhelníka bylo pravděpodobně vysazeno celkem osm gruntů o stejné výměře. Zajímavý je i následný celkem prudký rozvoj sídla, který se dá vysledovat z pozemkových knih opočenského panství od 16. století, kdy postupně docházelo k dělení gruntů, výstavbě nových usedlostí podél komunikací a zastavování návsi.

Křivice si doposud zachovaly historickou urbanistickou strukturu včetně hmotové skladby, jíž vévodí dominanta velmi hodnotného kostela sv. Vavřince s renesanční lunetovou římsou s figurálními sgrafity. Původní dřevěná zá-

stavba v důsledku několika požárů v 60. a 70. letech 19. století téměř kompletně zanikla a sídlo bylo postupně nově vystavěno již jako zděné s klasicistně a eklekticky dekorativně pojatými štíty a dvorními průčelími. Na výstavbě se z velké části podílel stavitel Černý z Opočna, který působil na Podorlicku a pro kterého je typické tektonické členění pilastry, arkádami a kruhovými větracími otvory ve vrcholech štítu. Jeho oblíbenou barevnou kombinací je šedá s bílou. Interiéry jsou často klenuté placíkovými klenbami.

Paradoxně právě díky četným požárům, jež Křivice postihly v letech 1863 – 1874, zde bylo v jedné etapě vystavěno nebývalé množství kvalitních staveb z okruhu regionálně působícího stavitele.

Nelze opominout ani četné hospodářské stavby, zejména špýchary. Ty jsou situované paralelně s obytnými domy, jsou zděné z opuky, v interiéru klenuté a mají charakteristická šterbinová okénka.

V letech 1996 – 1997 se v Křivicích se podařilo prohlásit celkem značný počet kulturních památek, jakým nedisponují ani památkové zóny vyhlášené v Královéhradeckém kraji. Je zde však stále dost hodnotných staveb, které památkovou ochranu postrádají, a není tak zaručena jejich ochrana. Některé prošly necitlivými stavebními úpravami a bylo by vhodné je rehabilitovat. I přes některé negativní úpravy má stále ještě smysl prohlásit sídlo za památkovou zónu.

*Tento článek vznikl v rámci plnění výzkumného cíle NPÚ **Nemovité památky v ČR**, financovaného z institucionální*

Obr. 21: Křivice, čp. 44, brána (foto NPÚ, ÚOP v Josefově, J. Slavík, 2022).

podpory Ministerstva kultury ČR na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.

MGR. JAN TLUCHOŘ: NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV,
ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVÍŠTĚ V JOSEFOVĚ,
OKRUŽNÍ 418, JAROMĚŘ-JOSEFOV
TLUCHOR.JAN@NPU.CZ

ING. JIŘÍ SLAVÍK: NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV,
ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVÍŠTĚ V JOSEFOVĚ,
OKRUŽNÍ 418, JAROMĚŘ-JOSEFOV
SLAVIK.JIRI@NPU.CZ

ARCHIVNÍ ZDROJE

Národní archiv Praha, fond: Stabilní katastr, Indikační skica Čechy, č. 3657-1 Křivice.

Státní oblastní archiv Hradec Králové, fond: Velkostatek Opočno (neuspořádané).

Státní oblastní archiv Hradec Králové, Sběrka matrik, Farní úřad Černilov, inv. č. 858, matřka O, 1882–1898; inv. č. 845, matřka N, 1846–1871.

Státní oblastní archiv Hradec Králové, Sběrka matrik, Farní úřad Opočno, inv. č. 7065, matřka N, 1858–1877; inv. č. 7078, matřka O, 1875–1910.

Státní okresní archiv Náchod, fond: Okresní úřad Nové Město nad Metují.

Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, fond: Farní úřad Přepychy, inv. č. 9, kt. 352. Pamětní kniha.

Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, fond: Farní úřad Přepychy, Antonín Flesar: Dějiny živností farní osady Přepyšské, 1878–1880.

Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, fond: Základní devítiletá škola 1. – 5. ročník Křivice, 1851–1974, kart. 445. Pamětní kniha.

Ústřední archiv zeměměřictví a katastru, Císařský povinný otisk stabilního katastru Čechy, č. 3657-1 Křivice.

Ústřední archiv zeměměřictví a katastru, Originální mapy stabilního katastru, č. 3287 Křivice.

PRAMENY

LC V: Libri confirmationum V. Libri quinti confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesisin pragenam nunc prima vice in vulgus prolati (1390–1399). *Tingl, F. A. ed.*, Pragae 1865.

LE VI: Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV. Liber VI. (1397–1405). *Podlaha, A. ed.*, Pragae 1927.

LITERATURA

Buroň, M. 2008: Přepychy, venkovský dům čp. 75. Nálezová zpráva OPD, srpen – říjen 2008, rkp. (Elaborát uložen v odborné spisovně NPÚ ÚOP v Josefově).

Ebel, M. 2004: Stabilní katastr a jeho využití pro dějiny staveb, in: Dějiny staveb, Plzeň, s. 5–14.

Flesar, A. 1895: Popis historicko-archeologicko-statistický okresu opočenského. Hradec Králové.

Mencl, V. 1980: Lidová architektura v Československu. Praha.

Štěpánek, L. 1958: Klasicistní štíty v lidové architektuře ve východních Čechách, Český lid 45, s. 150–156.

Švec, J. – Vařeková, Z. 2014: Charakter a proměna vesnické zástavby v 19. stol. na příkladu Hrušové u Vysokého Mýta, Průzkumy památek XXI, č. 2, s. 162–180.

POZNÁMKY

- 1) Jde o dům usedlosti čp. 37 na západním konci historického jádra obce. Roubení světnice domu čp. 43 je pravděpodobně novodobou kopií.
- 2) Terénní průzkum proběhl v letech 2017 a 2018. V jeho rámci se nepodařilo navštívit interiéry většiny objektů kvůli nepřítomnosti majitelů a zejména neochotě vpustit pracovníka památkové péče do objektu.
- 3) LC V: F. A. Tingl ed., Libri confirmationum V. Libri quinti confirmationum ad beneficia ecclesiastica per archidioecesisin pragenam nunc prima vice in vulgus prolati (1390–1399). Pragae 1865, s. 240.
- 4) LE VI: Podlaha, A. ed., Libri erectionum archidioecesis Pragensis

- saeculo XIV. et XV. Liber VI. (1397–1405). Pragae 1927, s. 176–178.
- 5) Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou, Archivní fond (dále SOKA RK, AF) Farní úřad Přepychy, inv. č. 9, kt. 352. Antonín Flesar: Dějiny živností farní osady Přepyšské, 1878–1880, s. 232.
- 6) SOKA RK, AF Základní devítiletá škola 1. – 5. ročník Křivice, 1851–1974, kt. 445. Pamětní kniha, s. 11–15.
- 7) A. Flesar, Popis historicko-archeologicko-statistický okresu opočenského. Hradec Králové 1895, s. 234.
- 8) Farní kronika k požáru uvádí, že tamní kostel by se stal součástí plamenů, pokud by týništské a častolovické střičkačky nepřijely včas. SOKA RK, AF Farní úřad Přepychy, inv. č. 3, kn. č. 237. Pamětní kniha, s. 239.
- 9) SOKA RK, o. c. v pozn. 6, s. 6–7.
- 10) Tamtéž, s. 7–8.
- 11) SOKA RK, o. c. v pozn. 8, s. 239.
- 12) SOKA RK, o. c. v pozn. 6, s. 7–8.
- 13) SOKA RK, o. c. v pozn. 8, s. 239.
- 14) SOKA RK, o. c. v pozn. 6, s. 7–8.
- 15) Tamtéž, s. 9.
- 16) V. Mencl, Lidová architektura v Československu. Praha 1980, s. 557.
- 17) L. Štěpánek, Klasicistní štíty v lidové architektuře ve východních Čechách, Český lid 45, 1958, s. 150–156.
- 18) Dokládá to mapa 1. vojenského mapování.
- 19) SOKA RK, o. c. v pozn. 8, s. 159.
- 20) M. Ebel, Stabilní katastr a jeho využití pro dějiny staveb, in: Dějiny staveb 2004, Plzeň 2004, s. 5–14.
- 21) Národní archiv Praha, fond: Stabilní katastr, Indikační skica Čechy, č. 3657-1 Křivice; Ústřední archiv zeměměřictví a katastru, Originální mapy stabilního katastru, č. 3287 Křivice a Císařský povinný otisk stabilního katastru Čechy, č. 3657-1 Křivice [<https://ags.cuzk.cz/archiv/>].
- 22) Archivní fond Velkostatek Opočno je uložen v Státním oblastním archivu Hradec Králové (dále jen SOA HK, do 31. 12. 2021 SOA Zámorsk) a je dlouhodobě nově pořádan. Archivní fond nejstaršího Okresního úřadu Nové Město nad Metují je uložen v SOKA Náchod.
- 23) Narodil se mimo Černilov i Opočno, v příslušných římskokatolických matrikách nebyl zapsán. Státní oblastní archiv Hradec Králové (dále SOBa HK), Sběrka matrik, Farní úřad (dále FÚ) Opočno, inv. č. 7065, matřka N, 1858–1877. Datum narození z matřky oddaných Opočno, Tamtéž FÚ Opočno, inv. č. 7078, matřka O, 1875–1910, fol. 69.
- 24) SOBa HK, Sběrka matrik, FÚ Opočno, inv. č. 7078, matřka O, 1875–1910, fol. 69.
- 25) SOBa HK, Sběrka matrik, FÚ Černilov, inv. č. 858, matřka O, 1882–1898, fol. 51.
- 26) SOBa HK, Sběrka matrik, FÚ Černilov, inv. č. 845, matřka N, 1846–1871, fol. 169; Jiří Černý v předchozím zápise na téže stránce.
- 27) V čp. 13 se při probíhající rekonstrukci v kuchyni našel zazděný velký litinový kamnovec.
- 28) V. Mencl, o. c. v pozn. 16, s. 557; L. Štěpánek, o. c. v pozn. 17, s. 152–153.
- 29) L. Štěpánek, o. c. v pozn. 17, s. 153.
- 30) SOKA RK, o. c. v pozn. 5, s. 241.
- 31) Tamtéž.
- 32) SOKA RK, o. c. v pozn. 6, s. 7–8.
- 33) SOKA RK, o. c. v pozn. 5, s. 215.
- 34) Tamtéž, s. 216.
- 35) Tamtéž, s. 223.
- 36) V Přepychách u čp. 75 její funkci plnila otevřená arkáda, celou zadní část dispozice včetně této arkády překrýval zděný špýchar. Ve štítovém průčelí se nad meziokenním pilířem nacházel malý větráček ze světnice.
- 37) Starší obytný dům stál podle map stabilního katastru na jižní straně, zatímco severní byla volná.
- 38) SOKA RK, o. c. v pozn. 5, s. 228.
- 39) Do dvora byly závlače překryty omtkovým obdélníkem, později odpadlým.
- 40) Podle L. Štěpánka jde o dílo mistra Černého z Opočna. L. Štěpánek, o. c. v pozn. 17, s. 152–153.
- 41) L. Štěpánek jeho podobu zachytil kresbou či zaměřením. Tamtéž, s. 155.
- 42) Kruhové větráčky s příčkami z bobrovek se zachovaly i ve zjednodušeném štítě domu čp. 54.
- 43) SOKA RK, o. c. v pozn. 5, s. 229.
- 44) Foto Petr Arijčuk NPÚ, ÚOP v Josefově 2013.
- 45) SOKA RK, o. c. v pozn. 5, s. 232.
- 46) Tamtéž.

- 47) Velice podobná brána uzavírá dvůr usedlosti čp. 44.
 48) SOKA RK, o. c. v pozn. 5, s. 233.
 49) Tamtéž, s. 234.
 50) L. Štěpánek, o. c. v pozn. 17, s. 152–153.
 51) SOKA RK, o. c. v pozn. 5, s. 237.
 52) Zděná klenutá chodba při parcelním průčelí byla při demolici zjištěna v čp. 6. Srovnej J. Švec – Z. Vařeková, Charakter a proměna vesnické zástavby v 19. stol. na příkladu Hrušové u Vysokého Mýta, Průzkumy památek XXI – 2/2014, s. 174, obr. 27.
 53) SOKA RK, o. c. v pozn. 5, s. 240.
 54) L. Štěpánek o. c. v pozn. 17, s. 152–153. Kresba průčelí od J. V. Schejbal se objevila i in L. Štěpán – J. Vařeka, Klíč od domova. Hradec Králové 1991, s. 92.
 55) Odpovídalo by to obnově domu po požáru celé obce v roce 1739 a prodlevě prvních dvou válek o habsburské dědictví.
 56) Existence takových stropů je doložena v nedalekých Přepychách v domě čp. 75. M. Buroň, Přepychy, venkovský dům čp. 75. Nálezová zpráva OPD, srpen - říjen 2008. Uloženo v odborné spisovně NPÚ, ÚOP v Josefově.

Die volkstümlich klassizistischen Elemente in Nordostböhmen Das Dorf Krčovice

Die volkstümlich klassizistische Fassadenausschmückung in Ostböhmen stellt ein bemerkenswertes, dabei aber nicht genügend dokumentiertes, aber bedrohtes Element der gemauerten Dorfbauten dar. Ihre Erkenntnis ist nicht seit Mitte des 20. Jahrhunderts genügend fortgeschritten. Man ist daher im Rahmen der laufenden Forschungsaufgabe des Nationalinstituts für Denkmalpflege (NPÚ) *Die langfristige Konzeptionsentwicklung der Forschungsinstitution (DKRVO): Die Erforschung der unbeweglichen Kulturdenkmäler in Tschechien. Aktuelle methodische Fragen der Untersuchung und Dokumentierung, bedrohte Denkmalgattungen und ihre ausgewählten Exemplare*, die vom Kulturministerium der Tschechischen Republik in den Jahren 2017 gebilligt worden war, im Jahre 2018 die Flächenuntersuchung der Gemeinde Krčovice (Teil der Stadt Týniště nad Orlicí, Bez. Rychnov nad Kněžnou) angegangen. Die Ortschaft wurde beabsichtigt ausgewählt, es handelt sich um einen städtebaulich sowie denkmalträchtig sehr werten Ort mit verhältnismäßig hoher Zahl an Kulturdenkmälern und weiteren qualitativ hochwertigen Bauten und mit Potenzial eines Denkmalschutzgebiets; er entbehrt bislang einer Untersuchung der Bebauung, die die historischen Erkenntnisse von der Ortschaft, ihre Einzelbauten sowie die Bebauung aus der bauhistorischen Hinsicht ausgewertet hätte.

Das Dorf Krčovice befindet sich in der Königgrätzer Region ca. 5 km nordöstlich der Stadt Týniště nad Orlicí im Bezirk Rychnov nad Kněžnou, das im bewaldeten Adlergebirgsvorland wahrscheinlich im 13. Jahrhundert angelegt wurde. Es handelt sich um eine landwirtschaftliche Dorfplatzsiedlung mit erdgeschossigen klassizistischen Bauernhöfen und Häusern aus dem dritten Viertel des 19. Jahrhunderts. Krčovice wurde erstmalig in den Schriftquellen vermittelt 1396 als Ortschaft mit 14 Haussässigen erwähnt. Es stellt ein Kleindorf mit einem ursprünglich dreieckigen Dorfplatz und der Filialkirche hl. Laurentius dar. Spätestens ab 16. Jahrhundert erweiterte es sich entlang der Kommunikationen, große ursprüngliche Bauernhöfe wurden geteilt, seit dem 17. Jahrhundert verbaute man den Dorfplatz. Das ganze Dorf hatte 1739 ausgebrannt; im Laufe des 2. Drittels des 19. Jahrhunderts folgten wiederholte Brände in den Jahren 1863, 1866, 1869 und 1874, die die alte Verbauung zerstört haben. Man ersetzte sie durch brandsichere Bauten mit dem Fassadenschmuck im volkstümlich klassizistischen Stil. Mit dieser Bauperiode wird der Name des Maurermeisters Černý aus Opočno verbunden. Seine Persönlichkeit bleibt bislang ohne nähere Angaben, es möge sich um den aus Černilov Nr.-Konskr. 110 stammenden Václav Černý gehandelt haben. Die Identifizierung komplizieren das häufige Vorhandensein dieses Familiennamens in der Region und die Tatsache, dass zwei Söhne des Václavs Bruders Jiří Černý bereits in Opočno zu Ende des 19. Jahrhunderts als Maurermeister tätig waren. Direkte Belege der Urheberschaft einzelner Bauten in Krčovice ist es jedoch bislang nicht auszuforschen gelungen.

Die Wohnhäuser als Hauptgebäude der Bauernhöfe sind aus Plänen und Ziegeln gemauert, sie sind erdgeschossig, mitunter mit Halbgeschoss, und sie behalten die Giebelorientierung der vorhergegangenen Bauten bei. Sie zeichnen sich mit länglichem Grundriss aus, mit der Innenanordnung vom Kammertyp mit angeschlossenen, aus dem Beischlag oder auch durch einen engen Gang im Kammertrakt zugänglichen Ställen, mit kappengewölbten Innenräumen (samt den Stuben) und Pfettendachstühlen. Sie haben sehr zierliche von Pilastern gegliederte Front- und Hoffassaden mit Arkaden und runden Belüftungsöffnungen am Giebelfuß oder -gipfel oder mit dekorativen Stuckkreisscheiben. Die Giebelfassadenfläche wurde in größerem graufärbigem Putz ausgeführt, die Architekturglieder waren glattweiß. Auch die Frontseiten der gemauerten Speicher und der kullissenartigen Tore der Bauernhöfe waren architektonisch gegliedert.

Um die Jahrhundertwende und im frühen 20. Jahrhundert wurden mehrere Bauten modernisiert, gewöhnlich durch Auswechslung der Fenster, in einigen Fällen auch Fassadenumgestaltungen. Trotz diesen und auch späteren Eingriffen mehrere Bauernhöfe in Krčovice haben sich manche ursprüngliche Konstruktionen und Bauglieder aus dem 3. Viertel des 19. Jahrhunderts erhalten. Die Siedlung besitzt in sich einen hohen städtebaulichen und denkmalträchtigen Wert; ihre zentrale Partie verdient sich zur Denkmalschutzzone erklärt zu werden.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Krčovice (Bez. Rychnov nad Kněžnou [Reichenau]), Bebauung des Dorfinnen in 3. Viertel des 19. Jahrhunderts mit den Konskriptionsnummern und Änderungen laut der 1877 reambulierten Karte des Stablen Katasters. Rot – brandsichere (nicht verbrennbare) Bauten; gelb – brandgefährliche (verbrennbare) Bauten; kreuzschraffiert – Um- oder Neubauten zwischen 1840-1877 (laut Originalkarte des Stablen Katasters, Böhmen, Nr. 3287 Krčovice, in Aufbewahrung im Zentralarchiv für Geodäsie und Kataster, Gestaltung und Verarbeitung M. Pacák).

Abb. 2: Krčovice Nr.-Konskr. 1, Giebel, obere Partie (Foto NPÚ ÚOP in Josefov [Nationalinstitut für Denkmalpflege, Facharbeitsstätte in Josephstadt], J. Tlučhoř 2017).

Abb. 3: Krčovice Nr.-Konskr. 1, Giebel, obere Partie (Foto NPÚ ÚOP in Josefov, J. Slavík 2022).

Abb. 4: Krčovice Nr.-Konskr. 13, Wohngebäude, Nordansicht (Foto NPÚ ÚOP in Josefov, V. Maryška 1992).

Abb. 5: Krčovice Nr.-Konskr. 31, Hausfront, Nordansicht (Foto NPÚ ÚOP in Josefov, P. Arijčuk 2001).

Abb. 6: Krčovice Nr.-Konskr. 31, Giebel, Detail (Foto NPÚ ÚOP in Josefov, P. Arijčuk 2001).

Abb. 7: Krčovice Nr.-Konskr. 31, kleiner Kornspeicher, Nordansicht (Foto NPÚ ÚOP in Josefov, P. Arijčuk 2001).

Abb. 8: Krčovice Nr.-Konskr. 32, kleiner Kornspeicher, Südansicht (Foto NPÚ ÚOP in Josefov, P. Arijčuk 2001).

Abb. 9: Krčovice Nr.-Konskr. 32, kleiner Kornspeicher, Hofseite (Foto NPÚ ÚOP in Josefov, P. Arijčuk 2001).

Abb. 10: Krčovice Nr.-Konskr. 36, Frontansicht (Foto NPÚ ÚOP in Josefov, V. Maryška 1992).

Abb. 11: Krčovice Nr.-Konskr. 36, Wohngebäude, Südostansicht (Foto NPÚ ÚOP in Josefov, P. Arijčuk 2001).

Abb. 12: Krčovice Nr.-Konskr. 38, Gesamtansicht von Süden (Foto NPÚ ÚOP in Josefov, P. Arijčuk 2001).

Abb. 13: Krčovice Nr.-Konskr. 38, Wohnhaus, Frontansicht (Foto NPÚ ÚOP in Josefov, P. Arijčuk 2001).

Abb. 14: Krčovice Nr.-Konskr. 38, kleiner Kornspeicher, Nordwestansicht (Foto NPÚ ÚOP in Josefov, P. Arijčuk 2001).

Abb. 15: Krčovice Nr.-Konskr. 41, Wohnhaus, Frontansicht (Foto NPÚ ÚOP in Josefov, J. Tlučhoř 2013).

Abb. 16: Krčovice Nr.-Konskr. 45, Wohnhaus, Gesamtansicht von Nordosten (Foto NPÚ ÚOP in Josefov, V. Maryška 1992).

Abb. 17: Krčovice Nr.-Konskr. 45, Wohnhaus, Frontansicht (Foto NPÚ ÚOP in Josefov, J. Tlučhoř 2017).

Abb. 18: Krčovice, Gruppe der kleineren Häuser in der westlichen Partie des Dorfplatzes, rechts in der mittleren Lage Nr.-Konskr. 50 (Foto NPÚ ÚOP in Josefov, J. Tlučhoř 2017).

Abb. 19: Krčovice Nr.-Konskr. 50, Fassade (Foto NPÚ ÚOP in Josefov, J. Slavík 2022).

Abb. 20: Krčovice Nr.-Konskr. 50, Stube, Eingangsteil (Foto NPÚ ÚOP in Josefov, V. Maryška 1992).

Abb. 21: Krčovice, Bauernhof Nr.-Konskr. 44, Tor (Foto NPÚ ÚOP in Josefov, J. Slavík, 2022).

(Übersetzung J. Noll)